

Fra Tors hammer til Vidars sko – jegets demring og modning i Norden

Rundt et aktuelt motiv i *Folkesjelsforedragene*

Harald Haakstad

Kildene til det vi kan bidra med, ligger i det individuelle. | Rudolf Steiner

Hundre år etter Rudolf Steiners foredrag om *Enkelte folkesjels misjon*¹ kan vi konstatere at de kjente ordene i 1. foredrag om en umiddelbart forestående «felles menneskehetsmisjon» ble uttalt på terskelen til det vi i dag kaller globaliseringens tidsalder, og med den dystre utsikten til menneskehetens første globale krig. Da «Europas urkatastrofe» brøt løs fire år senere, begynte en skjebnesvanger tid som ennå ikke har funnet sin avslutning.

Ordene uttrykker dermed det overordnede, aktuelle motivet for å holde disse foredragene i Nobel-instituttet i Oslo i 1910. Men denne «felles misjon» kunne ifølge Rudolf Steiner bare bero på individers «frie, konkrete bidrag», på grunnlag av en «folkenes selverkjennelse». Dermed var et annet gjennomgående motiv i foredragene gitt: undersøkelsen av individualiseringens vilkår i ulike kulturers utvikling gjennom tidene. Hvordan har jeg-kreftene arbeidet seg frem av en kollektivt preget menneskehetsfortid, og hvor ligger deres sanne fremtid? – Vi skal her belyse et aktuelt motiv i forbindelse med vårt eget kulturområde.

Fra mytologi til filosofi

Rudolf Steiners komplekse og nyanserte fremstilling viser hvordan jeg-utviklingen i de nordisk-germanske områdene hvilte på andre for-

utsetninger enn i de store førkristne kulturene: ettersom det gamle klarsynet holdt seg lengst her oppe, kunne jeget skues klarsynt før det ennå var kommet til utvikling i menneskene, ja, mens denne utviklingen utspilte seg. Dette speiler seg i den norrøne mytologiens bilder, som med sitt særegne apokalyptiske perspektiv også antyder noe om jeg-kreftenes fremtid.

I denne sammenhengen trekker Rudolf Steiner en overraskende linje fra den norrøne gudeverden til den tyske filosofiske idealismen på 1800-tallet: Fichtes, Schellings og Hegels tankeverden er et «resultat av det mest sublime gamle klarsyn, av et samarbeid med guddommelig-åndelige makter erobret i menneskets indre». Hegels idéverden skal i ren begrepsform inneholde «det som det nordiske menneske ennå iakttok som sanselig-oversanselige, guddommelig-åndelige makter i forbindelse med jeget». Til slutt blir Steiner svært konkret: «Og da jeget kom til uttrykk hos Fichte, da var det intet annet enn et innslag av det som guden Tor ga menneskesjelen, av Fichte bare sett ut fra bevissthetssjelen, i den tilsynelatende mest fattigslige tanke, i tanken «Jeg er», som Fichtes filosofi utgår fra. Det går en rett utviklingslinje fra begavelsen av det gamle nordiske folk med jeget, utstrømmende fra åndsverdenen fra guden Tor eller Donar, og like inn i denne filosofien.» (s. 180)

For det første må det vel sies å være uvanlig at Steiner på denne direkte måten knytter inspirasjonen fra et mytologisk vesen til en bestemt historisk person i relativt nær fortid (Johann Gottlieb Fichte levde fra 1762 til 1814). Mytologien rykker plutselig helt nær, opphører å være en verden for seg, antar en overraskende virkelighetskarakter! Det andre

¹ Rudolf Steiner, *Die Mission einzelner Volksseelen im Zusammenhang mit der germanisch-nordischen Mythologie* (GA 121), TB 613, Dornach 1974. Sidetall i parentes i teksten viser til denne utgaven.

er hva dette «innslaget» kan ha betydd for antroposofien selv, ettersom Fichtes filosofi i en bestemt forstand hadde avgjørende innvirkning på Rudolf Steiners tenkning. Mot slutten vil vi vende tilbake til dette spørsmålet.

Tor med hammeren

Forfatteren Ernst Uehli har påpekt at uten åndsvitenskapen ville Tor-skikkelsen enten måtte forbli en gåte – eller «en bonde opphøyd til overmenneskelige dimensjoner.»² Tor forestilles gjerne som en grovlemmet, rødskjegget kraftkar, en oppfarende og resolutt viljesnatur utrustet med ubendige krefter, egenskaper som gjør ham til gudenes og menneskenes naturlige beskytter.

Også religionshistorikeren Gro Steinsland understreker at Tor i de fleste situasjoner fremstår som en «bondegud».³ Hans folkelige popularitet var enorm, og stedsnavnsgranskningen forteller om en vidt utstrakt Torsdyrkelse i Norden. Naturlig nok kom han også til å «gå foran» i den folkelige motstanden mot de norske kongenes kristningsfremstøt på 900- og 1000-tallet.

Tor var tordenfrembringeren og derfor tilordnet samme uke-dag som en annen lynslynger, Zeus-Jupiter. Hans fremste attributt er som kjent hammeren Mjollne. Den rammer alltid sitt

Klassisk Tor med hammeren: Mårten Eskil Winges «Tors strid med jättarna» (1872).

2 Ernst Uehli, *Nordisch-Germanische Mythologie als Mysteriengeschichte*, Stuttgart 1926 (2. oppl. 1984), s. 218. – Etter en retningsgivende samtale med Rudolf Steiner i 1909 gjorde Uehli inngående studier av nordisk-germansk mytologi. Sommeren 1923 oppholdt han seg i denne anledning i Oslo (hos generalkonsul Hans Olsen-Nobel).

3 Gro Steinsland, *Norrøn religion. Myter, riter, samfunn*, Oslo 2005, s. 195ff.

mål, for straks å vende like treffsikkert tilbake i gudens sterke hånd. I påvente av den siste, avgjørende kampen med Midgardsormen, er Tor involvert i en uavlatelig strid med jotner eller med riser og troll «østpå», som han knuser skallen på eller trenger tilbake fra Åsgårds grenser. Men mytene forteller også at hammeren kan gjøres så liten at den lett gjemmes under skjorten.

Hammeren har ikke alltid vært der; den ble engang smidd av dvergene Sindre og Brokk som erstatning for en av Lokes misgjerninger, nemlig da han klippet alt håret av Siv, Tors hustru. Ved siden av sine underfulle egenskaper er den også beheftet med en liten feil: da belgtråkkeren ble stukket mellom øynene av en brems og et øyeblikk forsømte sin oppgave for å tørke vekk blodet, endte det med at skaftet ble litt for kort – en egenskap som antyder at Tors-kreftene har sine grenser.

Siv får riktignok nytt hår – et av gull, som også kunne vokse lik vanlig hår –, men Lokes skjendige handling blir skjellsettende og markerer innledningen på «hammerens æra».

Tor og Loke

De gamle nordboernes verdensbilde var makrokosmisk. Sjelelivet var tett sammenvevd med naturen og verdensaltet – tilværelsen var én. Elementenes krefter, sol og vind, torden og lyn, alt ytre hadde sitt motstykke i indre prosesser, i åndedrettet, i blodets pulsering osv. «Tor med bukkene» var virksom i tordenværets mektige utladninger; men hammeren ble samtidig følt «under skjorten», i de intime pulsslagene.

Rudolf Steiner viser til hvordan en fysiologisk tydning av mange myter kaster lys over bestemte utviklingskritt i menneskeheten. Et godt eksempel er Tesevs' mestring av labyrintens farer ved hjelp av Ariadne-tråden: et bilde på tankens individualisering og inkarnasjon i de fysiske hjernevindingene.⁴

Hos Tor kan forholdet til jern og vann fremheves. Jernets betydning viser seg fremfor alt i attributter som hammeren og jernhanskene, men også i et slikt forhold at Tor har sønnen Magne med jotunkvinnen Jarnsaksa («Jernsverdet»). Når Tor så ofte også påtreffes vadede i strømmende floder – i Elivågar, på vei til æsenes råd ved Urds brønn eller på farefulle oppdrag – kan sammenhengen forstås slik: med jernstyrken er Tor virksom i menneskets blodstrøm, den fysiske bæreren av de dem-

rende jeg-kreftene (såvel som gruppesjelens krefter, representert ved Siv).

En myte som illustrerer noe av dette er fortellingen om Tors dramatiske reise til den skrekkinngående jotnen Geirrød – denne gang uten hammeren, og med Loke på slep. Her må Tor vade gjennom en stri og farlig elv, Vimur, med en jernstav til støtte.⁵ Etter flere prøvelser må han til slutt bestå en titanisk kamp i Geirrøds hall der glødende jern spiller en hovedrolle. Tor seirer i «leken» og viser seg som jernets mester, selv uten hammeren til hjelp.⁶

Hele episoden er igjen iscenesatt av intriguemakeren Loke. Hans eiendommelige makt over æsene beror som kjent på hendelser i gudenes urtid:

*Minnest du, Odin,
i opphavs tider,
då blod me blanda saman?
Øl du smaka
aldri skulle,
uten det oss baa vart bodi.⁷*

Dette skjebnefellesskapet gjelder ikke bare Odin, men de fleste av æsene. Loke opptrer derfor stadig som Tors reisefølge. Mellom disse to utspiller det seg en bestemt dynamikk som driver frem handlingen i mange av fortellingene om Tor. Dette er forståelig, for begge er knyttet til utfoldelsen av jeg-kreftene i mennesket: Tor som «giveren av jeget» (Rudolf Steiner), og Loke som jeg-forfører.

«... en av de mektigste engler som noen gang er blitt tilbedt ...»

Nordboernes jeg-konstitusjon var sammensatt: «den enkelte [følte] seg ennå som et ledd av stamme-jeget, følte hvordan det individuelle jeg litt etter litt ble født ut av stamme-jeget, og guden Tor ble følt som giveren av jeget, den gud som egentlig begavet mennesket med det

5 Staven Gridarvol fikk Tor låne av jotunkvinnen Grid, som også ga ham et styrkebelte og et par jernhansker med på veien. Grid er mor til Vidar.

6 Snorre, Skaldskaparmaal.

7 Loketretta, 9.

4 Se Rudolf Steiner, *Menneskets og menneskehetens åndelige ledelse*, Oslo 1987, s. 35f.

individuelle jeg. Men han følte hvordan denne guden ennå var forbundet med hele stammens ånd, med det som lever i gruppesjelen. For denne gruppesjelen finnes det et uttrykk: «Sif». [...] okkult betyr Sif det enkelte fellesskapets gruppesjel som enkeltindividet vokser ut av.» (s. 173)⁸

Det enkelte menneske følte altså at det fikk jeget i gave både fra Siv og Tor, som ledd av stammen og som enkeltindivid. Men Tor er den egentlige impulsgeveren til det nye: det germansk-nordiske menneske «følte pulsslaget i blodet og visste: Det er jegets slag, – visste: Det som slår der, det merker jeg, og etter en stund merker jeg det igjen. Men den ytre materielle prosessen festet mennesket ikke oppmerksomheten ved. Det hele var innhyllet i klarsynt fornemmelse. Det som bevirker pulsslaget og igjen og igjen lar det vende tilbake til samme sted, det fornemmet mennesket som Tors handling. Som den kontinuerlige tilbakevending av Tors hammer i Tors hånd følte mennesket Torskraften i sitt jeg, kraften fra en av de mektigste engler som overhodet er blitt tilbudt noen gang, fordi han var et mektig vesen som ble ansett for å ha blitt stående på englestadiet». (s. 151)

Tor er altså en «abnorm» engel, et vesen som tidligere har gitt avkall på å «avansere» til høyere utviklingstrinn det egentlig var moden for. Steiners begrep om «abnorme ånder» kan i første omgang virke uvant og merkelig, men er godt sammenlignbart med menneskelige forhold. Et prosaisk eksempel: En dyktig og initiativrik politiker har fått utrettet store ting i et lokalsamfunn, erfaringer som åpner for en naturlig fortsettelse på karrieren i rikspolitikken. Men vedkommende gir avkall, og kan

⁸ Rudolf Steiner fremholder at Sif/Siv er språklig beslektet med tysk «Sippe» (slekt). Det samme hos Friedrich Kluge, *Ethymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Berlin/New York 1975, som også nevner at gudinnen Siv var viet fødsel og ekteskap. Hægstad og Torp, *Gamalnorsk ordbok* (1909) gir Sif betydningen «skyldskap, helst ved mågskap». – At Siv får gullhår er et resultat av Lokes virksomhet og kan bety at hun i større grad blir en bevarer av fortiden, dvs. av slektens, stammens «gullalder» før hammeren (individualiseringen) ble sterk.

med desto større modenhet og kraft vie seg til lokale oppgaver som ikke ville latt seg gjennomføre uten disse spesielle evnene, og som først i fremtiden får en uant og omfattende betydning.

På lignende måte er Tor virksom på et lavere nivå med egenskaper som tilsvarer et langt høyere, samtidig som han er «inderlig beslektet med enkeltmennesket og dets individualitet [...] Tor erkjenner man bare ved å vite at man i ham må se et vesen som riktignok kunne ha vært svært fremskredent hvis det hadde utviklet seg videre på normalt vis, men som forholdsvis tidlig ga avkall på dette og ble tilbake på englestadiet, slik at det i løpet av den tiden da jeget våknet i den sjelelige utviklingen, kunne være fører i sjeleverdenen i de germansk-nordiske områdene. At det som skulle bæres inn i hvert enkelt jeg ut fra den åndelige verden også virkelig kunne bli båret inn, dette er det som hos Tor blir følt å være så umiddelbart i slekt med det enkelte menneske-jeg.» (s. 149)

Rudolf Steiner påpeker at klarsynet i Norden i mindre grad var tilbakeskuende og mer rettet mot umiddelbare hendelser i åndsverdenen: den klarsynte ser inn i «sin egen utvikling, og han er tilstede med sitt jeg», en tilstand som varer til inn på 700-, 800-, 900-tallet (s. 147). Dette forklarer også Tors veldige folkelige popularitet: som engel stod han menneskene aller nærmest, samtidig som han ble følt umiddelbart personlig i de jeg-kreftene som var ved å vokse frem i sjelen.⁹

Tor møter «Olav Digre»

Idet kristningsbestrebelsene setter inn på 900-tallet, er denne klarsynte medopplevelsen med gudenes drama i ferd med å forsvinne helt. Tilbake står de religiøse tradisjonene, hovet og blotet, gudenes mytisk-kulturelle makt og innflytelse.

Et talende vitnesbyrd om Tors historiske «posisjon» på begynnelsen av 1000-tallet har vi i Snorres beretning om Olav Haraldssons

⁹ Tor er sønn av Jord (og Odin), et trekk som også tyder på en sterk forbindelse til menneskenes verden.

Islandsk bronsefigur som antas å gjengi Tor med hammeren. (Fra: Gro Steinsland, «Norrøn religion», Oslo 2005.)

møte med bondeførerne Dale-Gudbrand og Tord Istermage og fylkingen deres på Hundorp. Da Tors gudebilde bæres fra hovet og ut på tunet, «et svært mannebilde som var så staset opp med gull og sølv at det glodde av det», står Dale-Gudbrand opp og sier: «Hvor er nå din gud, konge? Jeg skulle tro at han holder ikke hakeskjegget svært høyt i dag». Olav svarer: «Du skremmer ikke oss med guden din, som er både blind og døv og verken kan frelse seg selv eller andre, og som ikke kan komme av flekken uten at noen bærer ham. Men nå tror jeg ikke det er lenge før det går ham ille. Se opp nå, og se mot øst, der kommer vår gud med stort lys!» Da rant solen, og i det samme fikk «mannebildet» et velregissert slag så det tumlet overende og gikk i stykker – «og der løp det ut mus så store som katter, og øgler

og ormer». Bøndene flyktet i redsel, men ble kalt tilbake av kongen, som satte ting. Her avgjorde han striden og forsonet flokkene. Gudbrand stod da opp og sa: «Vi har lidd stor skade på guden vår. Men ettersom han likevel ikke kunne hjelpe oss, så vil vi nå tro på den guden som du tror på.» Alle ble døpt, og Gudbrand lot bygge en kirke i Gudbrandsdalen.¹⁰

Det som taler ut av denne situasjonen, kan kanskje sies slik: «Han dere søker, han er ikke her!» Vogn-Tor med kjempekreftene har trukket seg tilbake fra menneskenes umiddelbare sfære – han er allerede på vei til valplassen og den avgjørende kampen, til Ragnarok.

Tor og Midgardsormen

Den burlleske «Trymskvida» fremstår som en slags Edda-humoreske. Men sett med Tors øyne er den snarere et illevarslende tegn: å miste hammeren vitner mindre om uovervinnelig styrke enn om sviktende kraft og årvåkenhet (hammeren ble stjålet mens Tor sov). Og når Tor i «Loketretta» braser inn i æsenes pinlige drikkelag for å sette tingene på plass med hammeren, minner Loke ham giftig på det som er i anmarsj:

*Sonen til Jord no
inn er komen,
kvi ståkar du såleis, Tor?
Mindre vågar du voni
når du vargen møter
og han svelgjer Sigfader heil.*

I Ragnarok skal Tor selv kjempe mot erkefienden Midgardsormen. Den er ett av Lokes tre barn med jotunkvinnen Angerboda (de to andre er Fenresulven og Hel) og ligger kveilet om jorden ute i verdenshavet. Rudolf Steiner beskriver Midgardsormen som den luciferiske innflytelsen i menneskets astrallegeme, egoismen – ikke allegorisk-symbolsk forstått, men som realt åndsvesen skuert av det gamle klarsynet. I astralhavet omslutter Midgardsormen hele verden, en imaginasjon av den spirituelle realiteten i menneskets egosentriske verdensoppfatning.

10 Olav den Helliges saga, her helt kort gjengitt.

Før den endelige styrkeprøven har antagonistene allerede målt krefter to ganger. Da Tor besøkte borgen til Utgards-Loke¹¹ ble han kalt «smågutt» og oppfordret til å vise styrken sin i forskjellige idretter, blant annet styrkeløft. Men Tors kjempekrefter kom sørgelig til kort, katten han skulle prøve seg på lot seg knapt rikke, den lettet bare så vidt på ene foten. Neste morgen kom det for en dag at Utgards-Loke hadde synkvervet Tor og fulget hans: «Nå skal jeg si deg sannheten, for nå er du vel ute av borgen – og så sant jeg lever skal du aldri oftere komme der inn med min gode vilje; du skulle så visst ikke ha kommet der nå heller, hadde jeg visst før at du hadde så store krefter. [...] da du lettet den ene foten opp fra marken, ble de redde alle sammen som så på, for den katten var ikke det du trodde – den var Midgardsormen som ligger omkring alt land, og det var bare så vidt den var lang nok til at hode og hale tok jorden; du løftet den så høyt at det ikke var langt til himmels.»¹²

Det andre møtet er skildret i fortellingen om Tor og jotnen Hyme på fisketur på storhavet, Midgardsormens eget rike. Tor får ormen på kroken og drar den like opp til båtripa: «Den som ikke har sett Tor da han kvasset øyne mot ormen, og ormen som stirret på ham nedenfra, han kan ikke si at han har sett et virkelig skremmelig syn», forteller Snorre. Nå er det bare å rette det avgjørende slaget og knuse ormeskallen! Men skrekken griper Hyme – han hugger snøret over, og ormen synker i hav. Tiden var ennå ikke inne.

11 Ernst Uehli ser Utgards-Loke som manifestasjonen av «den andre Loke, den ytre Loke som råder i naturen, som også menneskets fysiske kropp tilhører. [...] Kong Utgards-Loke er altså bare det nordiske navnet for Ahriman» (se note 2, s. 235). Det samme synspunktet finnes hos Johannes Hohlenberg, *Edda i antroposofiens lys*, Oslo 1999, s. 59. – Et betydningsfullt poeng er også at det er «den indre» Loke som leder Tor til «den ytre», «i likhet med Lucifer, som drev mennesket til Ahriman» (Steiner, s. 167). Uten å nevne Utgards-Loke påpeker Rudolf Steiner at ingen annen mytologi har en så klar anskuelse av det ondes dobbeltnatur som den norrøne (s. 160).

12 Snorre, Gylvaginning.

Gudenes demring

Når Gjallarhorn endelig lyder, innvarsles den tredje og avgjørende dysten. Tor kommer til valplassen sammen med sin far Odin, som blir drept av Fenresulven og deretter hevnet av Vidar. Slik skildres Tors skjebne i Ragnarok i Eddaens kort tilhugde språk:

*Kjem den storfægre
son at Lodyn,
Odins-sonen,
vil ormen vega.
Han legg til med makt,
Midgards verjar.
Og fra heimane
folki rømer.*

*Det gøyser eiter
og gneistar sprutar
or gapande munnen
på Midgardsormen.
Gjeng fet nie
Fjorgyn-sonen
gruv, frå ormen
med grunnfest heider.*¹³

Snorre gjengir begivenhetene slik: «Midgardsormen blåser eiter slik at det spruter ut over alt, både luft og vann. Han er skremmelig å se, og han går sammen med ulven. [...] Tor vinner på Midgardsormen og dreper den, han går ni skritt bort, men så faller han død til jorden av eiteret som ormen blåser på ham.»¹⁴

Ni er et hellig tall i Eddaen: det er ni verdener (heimar), ni rom (innvere), ni grener på verdenstreet, den hvite ås Heimdall har ni mødre, Hermods reise til dødsriket tar ni døgn osv. At Tor går ni skritt før han stuper, må i et slikt verdensøyeblikk derfor tillegges en særlig betydning. Den knappe skildringen i Voluspå gir ikke stort tolkningsrom, men tanken er nærliggende: Tor fullender sin dåd ved å «skrive» den inn i de ni verdener. Med disse skrittene preger han jeg-viljens «runer» inn i menneskets nifoldige natur. Egoismens udyr er

13 Voluspå, 55-56.

14 Snorre, Gylvaginning.

beseiret, en sfære er rensert hvor Tor selv riktignok ikke kan virke videre, men hvor et nytt steg i jeg-utviklingen er gjort mulig.¹⁵ En med andre og mer vidtrekkende krefter kan komme og ta over.

Hva har egentlig utspilt seg i Ragnarok? Et drama med en merkelig regi: *Tor har bekjempet Lokes avkom med et våpen smidd på Lokes bestilling – som erstatning for Lokes egen misgjerning!* Dette viser hvor essensiell Loke er for hele utviklingen av jeget i mennesket: den kan ikke virkeliggjøres uten hans lunefulle og tvetydige inngripen. Han er den store igangsetteren av æsenes skjebnedrama, gudenes demring.

Tors etterfølgere

At jeget opptrådte i menneskeutviklingen, måtte med nødvendighet føre til gudenes undergang. Jegets gaver – frihet og selvstendighet – kan bare virkeliggjøres hvis gudeverdenen sviner bort fra menneskets bevissthetshorison. Av jotners, vaners og æsers verk stiger mennesket frem – og «gudenes demring» er den tragiske, men nødvendige konsekvensen: «Jegets fødselsakt i løpet av jordutviklingen skjer i den yngste, den siste gudeslekten. Flere gudeslekter kan ikke følge, for med jeget er det guddommelige dratt inn i mennesket.»¹⁶

Dramaet er likevel ikke over, for i fremtiden vil også *motbildene* av det som Odin og Tor engang representerte, vise seg for menneskene: «Odin og Tor vil igjen stå der for menneskehetens blikk, men nå slik at menneskesjelen vil ha gjennomgått en ny utvikling. For menneskesjelen vil alt det vise

15 Rudolf Steiner: «Tor har engang gitt mennesket jeget. Jeget har fått sin oppdragelse på det fysiske plan, har utviklet seg av det som Loke, den luciferiske makt hadde etterlatt i astrallegemet, av Midgardsormen. Det som Tor engang kunne gi og som menneskesjelen vokser ut over, det står i kamp med det som kommer fra Midgardsormen. Det trer oss i møte i den nordiske mytologien som den med Midgardsormen kjempende Tor. De holder hverandre gjensidig i likevekt, det vil si, de dreper hverandre.» (s. 200)

16 Ernst Uehli. Se note 2, s. 215.

seg som er Odins og Tors motkrefter. Alt som har utviklet seg som motkraft vil igjen bli synlig i et mektig tablå.» (S. 200) Og i dette tablået – fremkalt av det gamle klarsynets instinktive «gjenganger» – dominerer bildet av Fenresulven; han har slukt Odin og kan opptre med forsterket kraft.

Men gjennom Tors dåd i Ragnarok ble noe annet forberedt: muligheten for jegets fremtidige utfoldelse i bevissthetssjelen – en jeg-aktivitet hvor egoismens astralitet er trengt tilbake.¹⁷ Mytene forteller da også at hammeren bringes videre av Tors-sønnene Mode («mot») og Magne («styrke»).¹⁸ Etter Ragnarok kommer de til Idavollen i den nye verden. Sammen med Hod og Balder, Våle og Vidar legger de grunnlaget for nye krefter og evner hos menneskene – og et nytt klarsyn, «gjennomlyst av fornuft og vitenskap». (s. 201)

I denne sammenhengen har den tause, ventende Vidar en særskilt posisjon. Han står frem som den tydeligste bæreren av menneskets fremtidskrefter. Disse kommer blant annet til uttrykk i to egenskaper som andre æser ikke kjenner. Den første ligger i at Vidar er uberørt av «blodblanding i opphavs tider». For straks Loke har minnet Odin på dette forholdet, sier denne:

*Ris du, Vidar!
lat vargefær sitja
gjest ved gildebord –*¹⁹

– hvorpå den tause ås reiser seg, overlater plassen til Loke og skjenker i til ham. Loke har

17 Tors utrettelige kamp mot jotner og troll før Ragnarok kan betraktes som jegets tilbaketrengning av ulike elementarkrefter i menneskets legemlige og sjelelige natur. Se note 2, s. 223ff.

18 Magne hadde engang vist styrken sin ved å ile Tor til hjelp da jotnen Rungne falt over foten hans og ikke var til å rikke. Da var Magne bare tre netter gammel; han «kastet Rungnes fot bort fra Tor og sa: «Det var stor synd jeg kom så sent, far, for denne jotnen tror jeg at jeg skulle ha slått i hjel med bare nevene om jeg hadde møtt ham.» (Snorre, Skaldskaparmål.)

19 Loketretta, 10.

åpenbart ingen makt over Vidar, som derfor heller ikke blir gjenstand for Lokes spott. Vidar handler fritt og på andre premisser – en gud for fremtiden. Han sparer kraft ved å tie; han er en som ennå ikke har sagt sitt.

For det andre antyder mytene at Vidar er den eneste av æsene som i sin virksomhet samarbeider med menneskene og for sine formål kan nyttiggjøre seg det som menneskene utfører på jorden: Vidars sko er laget av alle de overskytende lærbitene fra skoene som menneskene lager, dvs. av rene overskudds- eller frivillighetskrefter i viljesområdet. Dette er et helt nytt prinsipp, et frihetsaspekt som også kjennetegner Mikael's virksomhet. Men dermed stiller guden seg på sett og vis i menneskenes tjeneste: at deres frie jeg-vilje aktiveres, er nødvendig for å beseire Fenresulven!

Tors-kreftenes kosmisk-fysiologiske jeg-kraft får mennesket i gave; men Vidars kosmisk-eteriske jeg-bevissthet må frembringes av mennesket selv. Men idet mennesket blir Vidars hjelper, får det selv hjelp. Vidar regner med menneskenes frie jeg-kraft, som Tor har lagt grunnen til.

Fichte: tenkning som «aktiv handling»

Vi kan nå vende tilbake til Rudolf Steiners merkværdige ord om Johann Gottlieb Fichtes filosofi: «Det går en direkte utviklingslinje fra begavelsen av det gamle nordiske folk med jeget, strømmende ut gjennom guden Tor eller Donar fra åndsverdenen, helt inn i denne filosofien.» Om Tors oppgave heter det videre at den var «å forberede alt dette for bevissthetssjelen for at den skulle ha et passende innhold, for den er henvist til å skue inn i den ytre verden og virke innenfor den. Men denne filosofien finner ikke bare den ytre, grovt sansbare, materialistiske erfaring, for den finner selve bevissthetssjelens innhold i den ytre verden og betrakter naturen bare som ideen i dens annen værensform. Om dere ser på hvordan denne impulsen virker videre, så har dere de germansk-nordiske folkenes misjon i Mellom-Europa.» (S. 180)

Fichtes idealisme bygger som kjent på utsagnet: «Jeget setter seg selv.» Denne grunn-

impulsen i Fichtes tenkning er som et lynglimt av intuitiv innsikt i jegets fundamentale menneskelige betydning – det er som om hammer-slaget er hørbart i selve den filosofiske ansatsen! Denne «setting av jeget» betegnet Fichte som jegets egen «aktive handling» («Tathandlung»); som «absolutt subjekt» er jeget såvel handlende instans som produkt av sin egen handling.

I sine forelesninger forsøkte Fichte å vekke dette umiddelbare jeg-nærværet hos studentene: først skulle de intenst tenke veggene i auditoriet – og deretter helt utslukke denne forestillingen og kun tenke den som tenkte veggene! Steiner har i et foredrag påpekt hvordan Fichte som foreleser «ikke *talte*, men *utførte handlinger* med sine ord, handlet slik at det var likegyldig for ham *hva* han sa, fordi det bare var den egne handling som skulle antennes i tilhørerens sjel, fordi det skulle skje noe, utføres noe med sjelen, og fordi sjelene skulle forlate salen annerledes enn de hadde kommet inn [...]»²⁰

I sin doktoravhandling²¹ drøftet Rudolf Steiner sin egen erkjennelsesteoretiske posisjon i forhold til Fichtes vitenskapslære og utsagnet «Jeget setter seg selv». Steiner kom til at Fichtes ansats bare gir mening hvis jegets «Tathandlung» får et konkret innhold: jeget kan ikke sette seg selv uten å havne i det tomme. Ifølge Steiner må det derfor hete: «Jeget setter den erkjennende virksomhet.» Erkjennelsen er en *handling* av jeget som går forut for *erkjennelsen* («settingen») av jeget.

Ikke desto mindre ga Fichtes ansats en helt avgjørende impuls til Steiners egen filosofiske utvikling. Dette kommer bl.a. frem i en samtale som Walter Johannes Stein førte med Steiner i den Haag i 1922. Stein forteller: «Jeg spurte Rudolf Steiner om hvilken posisjon han selv anså sine filosofiske anskuelser å ha i filosofihistorien. Han svarte: «Jeg har forbundet

20 «Fichtes Geist mitten unter uns», foredrag i Berlin 16.12.1915.

21 Utgitt i noe utvidet form under tittelen *Wahrheit und Wissenschaft* (GA 3), 1892. Se i denne forbindelse s. 73ff i den norske utgaven *Sannhet og vitenskap*, Oslo 2009.

to elementer. Av Johann Gottlieb Fichte lærte jeg den aktive handling [Tathandlung], en jeg-aktivitet som er tilbaketrukket fra den ytre verden. Men fra Aristoteles tok jeg hele fylde av den altomfattende empiri. Bare den som vet å utfylle Fichte med Aristoteles finner den fulle virkelighet, og det var min vei.»²²

Det er mulig at Rudolf Steiners utredninger i folkesjelsforedragene om Hegel, Fichte og den norrøne mytologien forekom mange tilhørere både overraskende og uforståelige. I allefall holdt Steiner dagen etter et ekstra foredrag utenom rammen for syklusen som i sin helhet omhandlet den tyske idealismen. I en lengre passasje om Fichtes filosofi heter det bl.a. at Fichte gjennom sin interesse for somnabulismen som fenomen kom på sporet av et utvidet jeg-begrep «som bare moderne teosofi helt kan forstå», og at han med dette skapte et «fluktpunkt» for et åndelig perspektiv: «Med utgangspunkt i jeget viser altså Fichte ut over jeget.»²³

«Led deg selv!» – omvendning av viljen

I forvandlet form gjenoppstod altså Fichtes «Tathandlung» i Steiners erkjennelsesteori og i antroposofien – ikke som filosofisk innhold, men som impuls kraft og erkjennelse holdning.

22 «Das Haager Gespräch» er trykket i Thomas Meyer, *Dokumentation eines wegweisenden Zusammenwirkens*, Dornach 1985 (se norsk oversettelse i Antroposofi i Norge III/2005, s. 18). – Steiner påpeker i denne sammenhengen Friedrich Nietzsches «katastrofe» som et resultat av at hans epoke ikke maktet å forene det dionysiske og det apollinske prinsipp: «At dette var problemet, har ingen formulert mer storartet enn Nietzsche selv i «Tragediens fødsel.» – Interessant nok refererte jeg-filosofen Nietzsche med tittelen på et av sine siste verk eksplisitt til de mytologiske motivene vi behandler her: «Avgudenes ragnarok. Eller hvordan man filosoferer med hammeren» (*Götzen-Dämmerung. Oder Wie man mit dem Hammer philosophirt*, 1888; norsk utgave Oslo 2008).

23 Dette upubliserte foredraget ble funnet i Rudolf Steiner-Nachlassverwaltungens arkiv i 2010 og er ennå under bearbeidelse. Den aktuelle passasjen om Fichte kan leses i en foreløpig gjengivelse på s. 31. I et senere hefte håper vi å kunne bringe en oversettelse av hele dette foredraget fra 17.6.1910.

Johann Gottlieb Fichte (1762-1814)

I 1916, da verdenskrigen var et faktum og ordene fra *Folkesjelsforedragene* om nødvendigheten av en «felles menneskehetsmisjon» var blitt til realitet, skrev Rudolf Steiner en bok som i en skjebnetung tid skulle påminne den tyskspråklige befolkning i Europa om dens spirituelle arv eller åndelige frøkorn: *Vom Menschenrätsel* (Om menneskegåten), hvor det første kapitlet nettopp var viet Fichte og hans «Tathandlung». Mot slutten av boken aktualiseres dette motivet i Steiners henvisning til en bestemt «omvendning av viljen» som forutsetningen for en tidsmessig spirituell innsikt. Mennesket kan snu sin hverdagslige, egosentriske viljesstrøm i en ny retning: «I det vanlige liv føler man seg selv i midtpunktet for det som man vil eller ønsker. [...] Viljen strømmer ut fra jeget og dukker ned i ønsket, i legemsbevegelsen, i handlingen. En vilje i denne retningen er uten virkning med hensyn til sjelens oppvåkning fra den vanlige

bevisstheten. Men det finnes også en viljesretning som i en bestemt forstand er motsatt av denne. Og den er virksom når man uten direkte hensyn til et ytre resultat søker å lede sitt eget jeg. I bestrebelsene på å forme tenkingen på en meningsfull måte, å fullkomngjøre følelsene, i alle impulser til selvopdragelse ytrer denne viljesretningen seg. I en gradvis forsterkning av slike viljekrefter ligger det som man behøver for å våkne opp fra den vanlige bevisstheten. [...] – Når en vilje er blitt styrket på denne måten og griper tankelivet som antydnet, blir det fra den vanlige bevissthetens omkrets virkelig løftet frem en annen bevissthet, som forholder seg til den vanlige som denne gjør til det å være hengitt til drømmebildene. Og en slik skuende bevissthet er i stand til opplevende å erkjenne den åndelige verden.»²⁴

Myten om den synkvervede Tors opplevelser i Utgards-Lokes borg forteller oss at i den materielle verden kan en indre handling synes bagatellmessig og svak, ja nesten som ingenting, selv når vi mobiliserer all vår vilje. På et annet plan beveger den likevel verden, skaper ebbe og flo.

Jeget er utviklingens menneskelige «parameter», en spirituall-uberegnbar kraft som hele tiden skaper ny virkelighet. Slik oppstår fremtiden: «Vi tjener menneskeheten som helhet best når vi utvikler det vi selv har særlig anlegg for, slik at vi kan innlemme det i hele menneskeheten som noe vi ofrer til den fremadskridende kulturstrøm.» (S. 210) Ω

Artikkelen er en bearbejdet versjon av et foredrag under konferansen «Sjalfr leið þú sjalfan þik» på Sólheimar, Island 6.-11. juli 2010.

I en bestemt forstand later 2011 til å bli et Tors-år: som actionhelt opptrer han først i Kenneth Branaghs Hollywood-produksjon «Thor» (premiere 29. april), deretter som animasjonsfigur i den islandske filmen «Thor – Legends of Valhalla», som lanseres til høsten. «Vi gjør dette for at verdens barn skal lære å kjenne figurene fra Valhall», hevdet Hilmar Sigurdsson i det islandske produksjonsselskapet Caoz overfor Aftenposten 18.12.2010.

24 Rudolf Steiner, *Vom Menschenrätsel* (GA 20), TB 638, kap. «Ausblicke», s. 163f.

Rudolf Steiner om møtet med mesterindividualiteten

Felix Koguzki (1833-1909), urtesamleren fra Steiners tid i Wien.

«Min Felix [Koguzki] var på sett og vis bare en budbringer for en annen personlighet. Denne benyttet seg av et bestemt middel for å anspore i guttens sjel, som jo stod inne i den spirituelle verden, de regulære, systematiske tingene man må være kjent med i den spirituelle ver-

den. Denne personlighet, som igjen stod helt fremmed overfor alt geistlig [...], betjente seg egentlig av Fichtes verker, som han knyttet bestemte betraktninger til, og av dem oppstod det ting hvori man kan finne kimene til boken *Viten-skapen om det skjulte*, skrevet av den mannen som denne gutten senere er blitt til. Og mangt av det som *Viten-skapen om det skjulte* oppstod av, det ble den gang belyst i tilknytning til Fichtes utsagn. I sitt ytre yrke var denne utmerkede mann like uanselig som Felix. Det han likesom brukte som holdpunkt, var en bok som i Østerrike ofte ble undertrykt på grunn av dens antigeistlige retning, men som kan anspore en til å finne helt spesielle åndelige veier og åndelige stier. De eiendommelige strømninger som går gjennom den okkulte verden og som man bare kan erkjenne når man tar hensyn til en oppadgående og en nedadgående dobbeltstrøm, trådte den gang levende frem for guttens sjel. [...] Det er ikke nødvendig å si noe mer om dette punktet av okkulte skolering hos den ungdom som gutten nå var blitt til. For alt det som viste seg for ham, ble værende i denne unges sjel; han opplevde det i seg selv og gikk sin egen livsvei.»

Fra et autobiografisk foredrag 4. februar 1913 i Berlin. gjengitt i Rudolf Steiner, *Briefe I*, Dornach 1948.

«Med utgangspunkt i jeget viser Fichte ut over jeget»

[...] Helt i samsvar med en menneskehet som imens var kommet til jeg-bevissthet, går Fichte i gang med å begripe jeget. Men den som stiger ned i denne avgrunnen, får det ikke lett. Dere må derfor ikke tro at det noensinne kunne falle meg inn å være hard mot dem som ikke forstår Fichte og som forvrenger ham. Jeg forstår enhver misforståelse, forstår enhver som har aldri så mange innvendinger, forstår Schleiermacher som kalte Fichte løsaktig og en sjarlatan. Dette er vel til dels begripelig, fordi det man må ha for å forstå Fichte er så uendelig avgrunnsdypt at man alltid kan finne det tilgivelig når slike misforståelser oppstår.

Overfor jeget klarer menneskets tenkning ikke engang å forholde seg logisk, og man kan ennå i dag støte på en grandios mangel på logikk overalt i litteraturen, særlig i den vitenskapelige litteratur. Ennå i dag kan man se hvordan det foretas de vanvittigste krumspring når det gjelder å finne overgangen fra en påstand som jeget fremsetter, til å anvende denne påstanden på jeget selv. Dette er egentlig det logiske fundamentet som det kommer an på: at man må forstå overgangen fra en påstand som jeget fremsetter, til anvendelsen av denne påstanden på jeget. [...]

Men nå sa Fichte som så: Innenfor den bevissthet som mennesket i første omgang har, kan det egentlig ikke leve noe, ikke finnes noe som mennesket vet uten at dets jeg er delaktig i det. Hvilke gjenstander som enn trer inn i denne bevissthet: jeget må først gripe dem, de må på et eller annet vis berøre jeget. Uten at det etableres et forhold mellom tingene og vesenene og dette jeget, ville jeget overhodet ikke kjenne noe av det som opptrer innenfor vår bevissthets synsfelt. Fichte sier altså: Jeget må overalt være tilstede, derfor kan ikke noe av det vi finner innenfor vår bevissthet, vår tenkeorganisme, ligge utenfor jeget.

En slik ting som den kantianske «tingen i seg selv» er for Fichte et ubegrep. Og at denne «tingen i seg selv» er et ubegrep, kan man lett finne ut. Man måtte jo forsøke å forestille seg denne «tingen i seg selv». Man skal altså forestille seg det som ligger utenfor forestillingen. Og å forestille seg det som ligger utenfor forestillingen, er umulig.

Det som jeg her har antydnet med et par ord, følte Fichte som en mektig impuls i sjelen. Alt må kunne gripes med jegets fangarmer. Jeget er den store aktøren innenfor vår erfaring, som må gripe alt. Men her oppstår spørsmålet – og det er Fichte seg bevisst –: Hva kommer det av at jeget stadig er omgitt av ting som det er klar over at det ikke selv har frembragt? Ingenting skal komme inn i bevissthetsfeltet som jeget ikke er delaktig i. Og likevel finner jeget at det eksisterer en mengde ting som det ikke har laget selv. Her har vi nå de grunnleggende punktene hvor Fichte har gjort oppmerksom på noe som bare moderne teosofi helt kan forstå.

Han gjør oppmerksom på dette ved å si: Finnes det ikke en virksomhet som utgår fra jeget, men som ikke omfattes av den bevisste tenkning? I somnambulismen har vi en jeg-virksomhet som er mer omfattende, som favner videre enn det man i første omgang overskuer med den vanlige våkenbevisstheten. Fichte stiger altså ned til en aktivitet som er en jeg-aktivitet, men som ikke faller inn under det som har med tenkning å gjøre. Det som tilsvarer jeget, det som er av samme slag som jeg-aktiviteten, det som er av jeg-aktig natur, det kan i det indre gripes av jeget. Fichte peker altså på en utenverden som jeget kan erkjenne at det er delaktig i, når det opplever seg selv som omfattende jeg, som absolutt jeg, i motsetning til det relative jeg. Med utgangspunkt i jeget viser altså Fichte ut over jeget.

Her har vi det store fremskrittet på filosofiens område, og med dette fremskrittet er det skjedd noe som går langt ut over Descartes, ut over hans «cogito, ergo sum». Dette er noe som påviser eksistensen med utgangspunkt i en tenkende vilje, mens vi i Fichtes karakteristik ser jeget utgå fra eksistensens umiddelbare vilje, og det er det vesentlige. For Fichtes kan det ikke finnes noe ytre gitt og absolutt. Likesom sammentrengt i jegets ene punkt er alt som Fichte kunne mobilisere av erkjennelseskrefter. Og derfor var det også han som kunne forstå at man egentlig må forstå alt i verden med utgangspunkt i jeget.

Det jeg her helt skisseaktig har fortalt dere, foreleste Fichte om i Jena i 1793-94, og man forstår hans filosofiske kamp aller best når man tar for seg den første utgaven av Fichtes «Vitenskapslære», som viser hvordan han kjempet i 1794. Dermed var så å si den filosofiske horisont skapt, som fører ånden opp på en høyde. Perspektivets utgangspunkt, fluktpunkt var skapt. [...]

Rudolf Steiner, Oslo 17. juni 1910 (upublisert foredrag)